

ganse dag niets van belang te doen, men had geen werk. Het leven werd routine. Hoe er iets van variatie in aan te brengen? Er werd veel aan ontspanning gedaan. Verschillende sporten werden intensief beoefend, er kwamen een kamplekest, een strijkkwartet en diverse *bands* voor lichtere muziek tot stand (de muziekinstrumenten werden ten dele door het Rode Kruis uit Nederland opgezonden, ten dele in het *Generalgouvernement* gekocht), er werd een koor gevormd, dat o.m. meewerkte bij uitvoeringen van fragmenten uit Händels 'Messiah' en van Bachs cantate 'Ich will den Kreuzstab gerne tragen', er werd cabaret gespeeld en er werden toneelopvoeringen gegeven, o.m. van Shakespeare's 'Comedy of Errors' (in vertaling) en van Vondels 'Gijsbrecht'. De geestelijke zorg ontbrak niet: een vlootpredikant en een aalmoezenier hadden zich eigener beweging bij de krijgsgevangenen gevoegd, er kwamen bijbels (steeds te weinig) en er werden spoedig morgenwijdingen gehouden. Boeken arriveerden bij de vleet: meer dan 17 000 alleen al in de eerste elf maanden. Vaak waren dat studieboeken; er werden talrijke cursussen gehouden, deels specifiek militaire ('door de Moffen natuurlijk streng verboden, maar desondanks', aldus een van de juristen onder de krijgsgevangenen, 'zonder onderbreking voortgezet'¹), deels voor het staatsexamen voor toelating tot het hoger onderwijs, deels voor academische examens (die schriftelijk afgelegd werden), deels voor de algemene vorming. Ook werd er les gegeven in de filosofie en in zeven vreemde talen, waaronder het Maleis, het Japans en het Russisch. Uiteraard werd tevens dagelijks het Duitse *Wehrmachtbericht* (men beschikte in Stanislau niet over een clandestiene radio - in Neu-Brandenburg waren het er uiteindelijk zeven) aan een grondige analyse onderworpen.

Het voedsel dat de krijgsgevangen officieren in Stanislau kregen (het werd door een eigen 'keukenploeg' voorbereid), was eentonig en vooral in het begin onvoldoende. Zij ontvingen evenwel grote hoeveelheden pakketten: van het Nederlandse Rode Kruis na augustus '42 gemiddeld eens in de zes weken een pakket van 5 kilo, waarvan de inhoud geleidelijk-aan evenwel minder voedzaam werd. Daarnaast arriveerden er via het Internationale Rode Kruis zendingen uit de Verenigde Staten, Engeland en Argentinië: meestal levensmiddelen en rookgerei.² Uniformkleding, herhaaldelijk aan-

¹ Mr. H. H. A. de Graaf in *Ons Leger* (mei 1947), p. 19. ² De officieren ontvingen in de Stanislau-periode elk 9 pakketten van het Nederlandse, 12 van het Amerikaanse en 6 van het Engelse Rode Kruis; bovendien nog van het Nederlandse Rode Kruis 2 extra-zendingen rookartikelen, van het Amerikaanse ruim 600 sigaretten en twee (ongespecificeerde) zendingen uit Argentinië.